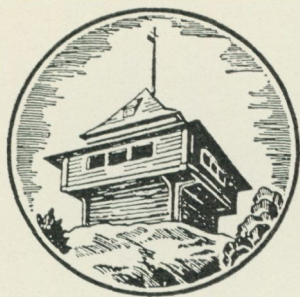

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1951**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH

SKANSENS ÅRSBOK

1951

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en målning av den lilla idylliska 1700-talsgården Svindersvik i Nacka, som nyligen kommit i Nordiska museets ägo och som utförligt behandlas i denna årsbok. Målningen är signerad av Carl Petter Hilleström 1784 och tillhör Nordiska museet, inv.-nr 217,359.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1951
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

PER NORDQVISTS PORTRÄTT AV BÖRET GREGESDOTTER

av Gösta Berg

Porträttkonsten i Sverige tar sin början under 1500-talet, men hämtar under detta århundrade nästan enbart sina modeller bland de främsta familjerna i det kungliga hovets närhet. Under 1600-talet sprider sig bruket att konterfeja sig även till de andra samhällsklasserna, främst prästerskapet, men dessutom i någon mån till städernas borgare. Vid denna tid möta vi också de första porträtten av representanter för det fjärdeståndet. Det är karaktéristiskt, att dessa äldsta bondeporträtt nästan alla föreställa ståndets talmän vid riksdagarna. Raden av sådana bilder börjar med Klöcker Ehrenstrahls framställning 1686 av Per Olsson från Gladhammar i Småland, och sedan följa särskilt under 1700-talet flera goda konstverk med liknande motiv, utförda av tidens främsta målare, en Per Krafft d. ä., en Lorentz Pasch d. y., en Ulrika Pasch m. fl. Många av dem förvaras i hemortens kyrkor och äro inte kända i tillfredsställande reproduktioner, men det tycks ha varit brukligt att göra repliker, som vanligen ha hamnat i den porträtterades familj. En sådan bild av Per Larsson från Kumla i Västmanland, talman vid riksdagen 1726—1727, förvärfvades för några år sedan av Nordiska museet, medan en replik finnes i kyrkan. Säkerligen hör till denna grupp Johan Henrik Scheffels vackra porträtt av riksdagsmannen Erik Ersson (född 1683, död 1743) i Västra Bor i Lindesbergs landsförsamling, som sedan länge hänger i Laxbrostugan på Skansen.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten vid Nordiska museet fil. dr Brynolf Hellner på 50-årsdagen den 2 december 1950.

Bilder som kunna ge oss en föreställning om gemene mans utseende och samtidigt äro av god konstnärlig kvalitet träffa vi egentligen inte förrän under en senare del av 1700-talet. Jag behöver här endast erinra om Per Hörbergs grupporträtt 1766 i Nordiska museet av hans föräldrar och syskon. Exemplen äro emellertid ännu vid denna tid så fåtaliga, att varje ny bild av en namngiven person ur allmogens krets är värd uppmärksamhet. Detta gäller sålunda även det här reproducerade porträttet av Böret Gregesdotter från Köla i Värmland, som befinner sig i enskild ägo i Stockholm. Ursprungligen har tavlan hängt i Köla kyrka, men utrangerades på 1880-talet på initiativ av prosten Ulrik Berg och togs tillvara av dåvarande ägaren till Ragnerud Olof Andersson. Porträttet tillhör nu hans dotter doktorinnan Kristina Brettner, Stockholm. Prosten var av den märkliga uppfattningen, att en profan bild av detta slag inte hörde hemma i en kyrka (jfr Olof Carlsson i Carlsson-Hasselmo, *Minnen från Köla*, 1934, sid. 39).

Porträttet har emellertid, såsom framgår av en notis i Köla sockens dödbok, blivit skänkt till kyrkan av Gustaf Noreen (född 1764, död 1809), sedermera vicepastor i församlingen och utnämnd kyrkoherde, ehuru han avled före sitt tillträde. Bilden föreställer änkan Böret Gregesdotter, som var född i Tömte den 7 februari 1722 av Greges Simonsson och hans hustru Ingebor Halfwardsdotter. Den 21 juni 1742 gifte hon sig med Gullbrand Bengtson från Ragnerud och flyttade då till denna gård. Makarna hade fem barn, men alla dogo innan de nådde vuxen ålder, bland dem sönerna Bengt, Sven och Nils i kopporna inom fem dagar vid jultiden 1756. Mannen gick bort den 7 augusti 1778, enligt dödbokens uppgift 74 år gammal (såvitt jag förstår, måste han emellertid ha varit född den 29 augusti 1707); dödsorsaken anges ha varit kräfta. Det ser ut som om Böret efter makens död hade överlåtit skötseln av Ragnerud på en systerson Nils Nilsson, som samtidigt var brorson till hennes framlidne make; han avled likväl 1793. Två år senare gifte änkan om sig med en annan Nils Nilsson, som tydligen är den som undertecknat bouppteckningen efter Böret Gregesdotter.

Själv dog Böret "af ålderdom" den 3 juli 1804 och var alltså

Per Nordqvists porträtt av Böret Gregesdotter har utom sina konstnärliga kvaliteter ett betydande kulturhistoriskt intresse. Tillhör doktorinnan K. Brettner, Stockholm.

då 82 $\frac{1}{2}$ år gammal. Den 8 juli gjordes tacksägelse över henne, och Nils Nilsson inbetalade en vecka senare de stadgade 16 skilling till kyrkan och 8 skilling till de fattiga. Bouppteckning över den döda förrättades den 24 juli och förtecknar, utöver bl. a. en riksamling dräktplagg och andra textilier, ett imponerande antal kontanta fordringar. Sammanlagt upptagas 19 personer, som till den avlidna häfta i skuld för 661 riksdaler riksgäld 27 skilling 3 runstycken. De flesta av gäldenärerna äro bönder, men en av de största är den kände inspektoren, sedermera överinspektoren, vid de värmäländska gränstullarna Erik Noreen. Doktor Noreen, varmed förstås Gustaf Noreens fader, kyrkoherde Sven Noreen, upptages med 33 riksdaler 16 sk. och församlingens komminister Sven Fogelberg med 10 riksdaler 30 sk.

Ragnerud var en av de mera betydande gårdarna i socknen. Den bör vid denna tid också ha kunnat profitera på sin nyckelposition i det västvärmäländska trafiksystemet. Malm och andra produkter för järnsmidet fördes på skutor upp till Sulvik och där-efter vidare över sjöarna Ränken och Hugn, och detsamma gällde förnödenheter av skilda slag till Eda Skans, varvid omlastning skedde just vid Ragnerud. Den byggnad, som i våra dagar står på gården, ett pampigt träslott av typiskt västvärmäländskt kynne, uppfördes inte förrän samma år Böret Gregesdotter dog, åtminstone om man vågar döma efter en tomtsten till huvudbyggnaden med inskriptionen 1804 och initialerna GNS. Den Gullbrand Nilsson, som initialerna avse, var son till den förste Nils Nilsson och Ingebor Pehrsson. I Börets bouppteckning är han den störste gäldenären med 333 riksdaler riksgälds 16 sk., ett belopp som knappast kan förklaras på annat sätt än att han nu köpt Ragnerud av sin farmors syster.

Skälet till att Gustaf Noreen skänkte Börets porträtt till kyrkan är ovisst. En väg tradition uppger, att Böret skulle ekonomiskt ha stött en restaurering av kyrkan, och att porträttet utförts av en kyrkomålare från Stockholm. Denna uppfattning låter sig inte kontrolleras, främst därför att sockenstämmoprotokollen för Köla socken för åren 1769—1804 saknas. Under denna tid vet man dock, att det gamla trätornet 1784 utbyttes mot ett nytt i sten. Kanske kan man i stället förmoda, att pastorn erhållit ekonomiskt

understöd av Böret under sin ganska långa studietid. Däremot ha vi lyckligtvis reda på, vem som utfört bilden. I inventariet över kyrkans egendom den 20 september 1830 står nämligen att läsa: "1 Tafla hängande på Kyrkoväggen midt öfver Sacristie dörren, föreställande i Bröstmål af Hustrun Böret Gregesdotter i Ragnilssrud i Oljefärg af Artisten Nordquist, aftagen i en gammal, i Orten då bruklig Costume." Den åsyftade konstnären kan inte vara någon annan än den kände eleven till bröderna Johan Fredrik och Elias Martin Per Nordqvist, som var född i Stockholm 1771 och dog i Neapel 1805. Hans patetiska öde — han dog i lungsot i Italien, och alla studier och arbeten i hans ägo blevo förstörda — har ofta skildrats, men de data hans biografi bygger på äro få och magra. Utan tvivel var han en av den gustavianska tidens största konstnärsbegåvningar.

Efter att på 1780-talet sannolikt ha varit elev hos Elias Martin, blev han 1790 lärning hos Johan Fredrik och tog starka intryck av denne konstnärs arbeten. Han medföljde mästaren vid flera av hans resor i provinserna, och kanske är det på så sätt han från början kom till Värmland. Inte så få bilder från landskapet ingå i hans produktion, men de som äro daterade tyckas hänföra sig till 1801, alltså tre år senare än Borets porträtt. Vid den tiden gästade han Munkfors, men andra odaterade bilder visa, att han varit så långt västerut som vid Billingsfors i Dalsland. Även från Karlstad finns en bild av hans hand. Ur denna synpunkt är det av ett visst intresse att nu kunna belägga hans besök i Köla, men bilden är också på annat sätt ensamstående i hans kända produktion vid denna tid. "Från 90-talet finnas", säger Sigvald Linné, "av hans hand i stort sett endast landskapsbilder bevarade, och äro samtliga dessa akvareller" (Festskrift till Axel L. Romdahl, 1930). Porträttet är emellertid målat endast två år före Nordqvists mest bekanta arbete, genrebilden "Kaffebeslaget", som han utställde vid Kungl. målar- och bildhuggarakademiens exposition på våren 1800.

Porträttet av Böret Gregesdotter visar henne i en för tiden mycket ålderdomlig dräkt med traditioner från föregående århundrade. Hon bär över axlarna en svart krage fodrad med rött och med synlig röd kant. Kragen hålles samman av ett spänne i silver med

Kristusmonogrammet IHS. Vid halsen skymtar en lentygskrage, och över kjolen bär hon ett vitt förkläde. Den turbanliknande huvudbonaden är säkerligen en hatt med ovanpå knutet huvudkläde. Smycket återfinnes inte i Börets bouppteckning, men utom förkläden av skilda slag finner man där bl. a.: ”9 st. hufvudkläde, 16 st. hattar, 1 st. hufvuds kläds hat.” I handen bär hon en bibel eller psalmbok i brunt skinnband. Porträttet är försett med en gammal ram, svart med guldströplade lister. I ett fält nedanför står att läsa: ”Död År 1804 82 $\frac{1}{2}$ Åhr gl.”

Börets dräkt kan inte sägas vara en ”folkdräkt” i ordets vanliga bemärkelse men visar i stället, hur en rik bondhustru i dessa trakter gick klädd under en senare del av 1700-talet. Sitt största intresse har emellertid bilden som en fysionomisk studie, och pekar med sin avslöjande människoskildring klart fram mot den uppskattade karikatyrtecknaren. Man är benägen att också i detta sammanhang instämma med Sigvald Linné, när han skriver: ”Man måste beklaga den förlust, som den svenska konsten led genom hans tidiga bortgång, då hans friska och respektlösa men alltid oförargliga humor skulle kunnat giva ett uppfriskande inslag i tidens torra och fantasilösa akademikonst, då ’vårt 1800-tals gråa och borgerliga arbetsmorgon bröt in’.”

Konstnären A. T. Byberg, Växvik, som är förste tillskyndare till denna uppsats, har fäst min uppmärksamhet på Böret Gregesdotters porträtt, och socknens kyrkoherde John Wähling har gjort ett i sammanhanget viktigt påpekande.